

Jure Gašparič

O SAMOUMEVNOSTI UVAJANJA PARLAMENTARNE DEMOKRACIJE V VZHODNI EVROPI PO LETU 1989

Pomladi leta 1991, ko so z naslovnih svetovnih časnikov počasi le začenjali izginjati naslovi, ki so oznanjali epohalnost, edinstvenost in magičnost nedavnih političnih sprememb na evropskem vzhodu (v glavnem so jih zamenjevali grozeči naslovi o dogajanju v Perzijskem zalivu), so raziskovalci javnega mnenja iz vseh držav srednje in vzhodne Evrope izvedli raziskavo z naslovom *Politična kultura in politične ter ekonomske orientacije v Srednji in Vzhodni Evropi v času tranzicije*.²⁰⁹ Zanimale so jih številne teme kakor politični aktivizem, vpliv na politično odločanje, zaupanje v politične institucije,

²⁰⁹ O raziskavi glej podrobneje: Toš, *Primerjalno raziskovanje demokratične transformacije v Srednji in Vzhodni Evropi*, str. 177–220.

socialni učinki političnih preobratov ..., ki so bile vse po vrsti relevantne za razlaganje in razumevanje trenutka. Raziskavo so nato leta 1999 v enakem obsegu ponovili in podatke združili. Nastala je pestra paleta grobih podatkov, ki so vse prej kot enoznačni. Nasprotno, številni med njimi so vznemirljivi in zgodovinarja postavljajo pred morje vprašanj, izzivov in interpretativnih dvomov. Za potrebe tega prispevka se bom omejil na tiste podatke, ki zadevajo problematiko političnega sistema, nastalega po letu 1989.

Ljudje iz vseh držav vzhoda so v obeh raziskavah v veliki večini menili (z manjšimi odkloni), da je za državo dosti boljši večstrankarski sistem kakor enostrankarski.²¹⁰ Prav tako so se strinjali (leta 1999), da demokracija pomeni pravico državljanov do soodločanja,²¹¹ in bili vseskozi (v obeh raziskavah) trdno prepričani, da se mora njihova država razvijati po vzoru zahodnih držav.²¹² Posledično (in logično) so trdili, da je v državi potreben parlament, »da bi stvari dobro potekale«. ²¹³ S političnim sistemom pred letom 1989 so bili neposredno po njegovem padcu v glavnem nezadovoljni.²¹⁴ To bi bila precej jasna stališča, če ne bi ljudje hkrati trdili (leta 1991 in še bolj izrazito leta 1999), da parlamentu, ki ga tako zelo potrebujemo, ne gre zaupati.²¹⁵ Iz leta v leto so bili tudi vse bolj pesimističnih pogledov na uveljavljanje demokracije in do leta 1999 so že precej spremenili mnenje o prejšnjem sistemu. Trdili so (izrazito v Sloveniji, nekdanji vzhodni Nemčiji, na Madžarskem in Slovaškem), da je bila ideja socialističnega samoupravljanja pravzaprav dobra, zgolj slabo se je izvajala.²¹⁶

Sistem klasične parlamentarne demokracije, ki si ga je večina prebivalstva v začetku devetdesetih let 20. stoletja iskreno želela (in si ga še želi), je tako s svojimi institucijami na repu zaupanja državljanov. Ljudje hočejo parlament, a jim ta naposled ne ustreza, saj je bojda le politični teater, demokratična dekoracija, prave odločitve, ki zadevajo državljanje, pa tako ali tako sklepajo za zaprtimi vrati. Na tem mestu zato ni odveč vprašanje: so si ljudje v trenutkih evforije in zanosa v letih 1989–1990 želeli nekaj, česar pravzaprav nočejo, saj je neučinkovito in pokvarjeno, pa tega vse doslej ne upajo priznati? Poglejmo začetno fazo tranzicije.

V času padanja enostrankarskih režimov je bila vzpostavitev sistema parlamentarne demokracije zahodnega tipa povsod eden temeljnih ciljev. Velikih načelnih dilem ni

210 Toš, *Vrednote v prehodu VIII.*, str. 364; glej Tabela 1.

211 Ibidem, str. 256; glej Tabela 2.

212 Ibidem, str. 334; glej Tabela 3.

213 Ibidem, str. 324; glej Tabela 4.

214 Ibidem, str. 283; glej Tabela 5.

215 Ibidem, str. 302; glej Tabela 6.

216 Ibidem, str. 284; glej Tabela 7.

zaslediti nikjer, v kolikor je do njih prihajalo, so v glavnem izhajale iz tedaj aktualnih političnih razmer (kazale so se zlasti kot krepitev predsedniške funkcije nasproti parlamentu). Naglo in skoraj nekritično ponovno rojstvo parlamentarizma se tako navkljub razlikam med posameznimi državami zdi skoraj samoumevno. Le zakaj?

Domnevamo lahko, da najprej zato, ker je parlamentarizem v rudimentarni institucionalni obliki v času padcev socialističnih režimov že obstajal. Socialistični parlamenti, ki po vsebini sicer nikakor niso bili moderni klasični parlamenti, so postali pomembni elementi v procesu demokratizacije; institucionalni elementi, ki jih ni bilo mogoče obiti. To je bilo v prvi vrsti značilno za Poljsko in Madžarsko, državi, kjer je prišlo do t. i. „*negotiated*“ tranzicije.²¹⁷ Na Poljskem so se predstavniki komunistične oblasti in sindikata Solidarnost leta 1989 za okroglo mizo dogovorili, da bo Solidarnost potlej legalna, da bo lahko izdajala svoj časopis (znamenito Michikovo *Gazeto Wyborczo*) in – kar je veliko pomembneje – da bodo razpisane pol-svobodne volitve v *Sejm*. Parlamentarne volitve 4. junija so tako predstavljale cezuro epohe, ki jo je naivno, a nazorno simboliziral opozicijski predvolilni letak: Gary Cooper iz filma *High Noon*, ki namesto pištole drži glasovnico.²¹⁸ Pogovori za okroglo mizo so bili značilni tudi za Madžarsko,²¹⁹ kjer so se predstavniki reformistične struje komunistov in opozicije poleti 1989 dogovorili o reviziji ustave. Pri tem niso revolucionarno razdirali starih institucij, marveč jim le dali novo vsebino. Parlament so tako na svobodnih volitvah prvič izvolili pomladi 1990. Na Češkoslovaškem,²²⁰ kjer je režim padel bistveno bolj naglo kot na Madžarskem in Poljskem, je osrednjo in simbolno točko žametne revolucije sicer predstavljalo geslo Državlanskega foruma/*Občanského fóra* (OF) »Havel na Hrad«, torej zasedba predsedniške funkcije, toda znotraj te zahteve, pravzaprav pod njenim okriljem, je potekal boj za obvladovanje federalnega parlamenta. *Federalni shromážděni* je bil namreč tisti, ki je volil prezidenta, in zato so od novembra 1989 dalje vsak dan potekale demonstracije ravno pred njegovim poslopjem. Ključna dilema OF pri tem je bila, kako obvladati parlament – kjer sam ni imel nobenega mandata –, ne da bi posegel po klasičnih revolucionarnih sredstvih, po razbitju parlamenta in ustavni krizi. OF ni želel uničiti parlamenta, želel ga je vključiti kot akterja tranzicije.²²¹ Parlament je naposled izvolil Havla za predsednika, v svojo sredo »kooptiral« nove poslance iz vrst demokratičnega gibanja in sprejel temeljno zakonodajo, ki je zagotavljala svobodno družbo (zakone o volitvah, strankah ...). Zvezni parlament je tedaj sploh prvič po letu 1968 stopil v ospredje političnega dogajanja.²²²

217 Ramet in Wagner, *Post-socialist models*, str. 17–18, 23–26.

218 Gebert, *Poland since 1989*, str. 139–161.

219 Bozóki in Simon, *Hungary since 1989*, str. 204–232.

220 Suk, *Labyrinthem revoluce*, str. 24–30.

221 Roubal, *Revolution by the Law*, str. 60–83.

222 Gjuríčová, *Coming to (a Short) Life*, str. 9–23. Zahradníček, *Debates Were to be Held in the Parliament*, str. 105–121.

Po padcu berlinskega zidu je postala važen politični akter tudi vzhodnonemška *Volksversammlung*. Njen 10. sklic je bil nadvse specifičen in nenavaden. Potem ko so njene poslance prvič (in zadnjič) po koncu druge svetovne vojne izvolili na svobodnih in demokratičnih volitvah (parlament Nemške demokratične republike se je konstituiral 5. aprila 1990), je *Volksversammlung* v le šestih mesecih izpeljala vzhodnonemški del pravno in ekonomsko nadvse zahtevnega projekta ponovne združitve obeh Nemčij. To so opravili poslanci brez klasičnih parlamentarnih izkušenj, a ob pomoči Bonna. Zato se je kmalu uveljavila interpretacija, da je bila 10. skupščina NDR le »zavzeta učenka«, ki so jo zahodni učitelji »kolonizirali« in kot orodje uporabili za svoj združitevni projekt. Toda ob tem ne gre spregledati, da zadnja vzhodnonemška skupščina kljub temu ni bila nikdar v povsem podrejenem položaju.²²³

V državah nekdanje Jugoslavije sicer ne moremo govoriti o *negotiated transition*, saj je bil razpad države in sistema krvav in hkrati specifičen zaradi edinstvenega družbeno-političnega sistema, ki je temeljil na ustavi iz leta 1974.²²⁴ Takrat je bil dosežen vrhunec »jugoslovanskega eksperimenta«. Uveden je bil delegatski sistem (poslancev uradno ni bilo več, obstajali so delegati z imperativnim mandatom), nepregleden in neživljenjski posreden koncept totalnega samoupravljanja. Skupščina SFRJ je postala dvodomna, sestavljena iz dveh enakopravnih domov: zveznega zbora in zbora republik in pokrajin, kamor so delegate delegirale šest republiških skupščin in dve avtonomni pokrajini. Republiške skupščine, torej tudi slovenska, so postale tridomne, sestavljene iz zbora združenega dela, zbora občin in družbenopolitičnega zbora. Politični sistem se je tako še bolj odmaknil od načel klasičnega parlamentarizma. Delegat je v primerjavi s poslancem izgubljal pomen, delegatska skupščina je pogosto dajala vtis »ratifikacijskega telesa«. Toda v drugi polovici osemdesetih let se je njen položaj začel spreminjati.²²⁵

Druga jugoslovanska država se je podobno kot njena monarhična predhodnica soočala s konstantnimi notranjimi krizami, ki so dosegle svoj vrh konec osemdesetih let. V vsej krizni večplastnosti, tako gospodarski kot družbeni in politični, so se sicer oblikovale številne politične rešitve, a te so bile zelo različne in izrazito povezane s posameznimi republiškimi elitami, kar je ob federativni strukturi države vodilo do hudih medsebojnih zaostritev. Kot najmočnejša in tudi najbolj agresivna se je izoblikovala elita okoli Slobodana Miloševića (sprva predsednika CK Zveze komunistov Srbije, nato predsednika predsedstva Socialistične republike Srbije), ki se je skupaj s svojimi zavezniki (črnogorskim,

223 Tüffers, *The 10th Volkskammer of the GDR*, str. 24–40.

224 Gl. članek: Agh, *Parlamenti v vzhodni in srednji Evropi*, str. 11–25, 89–91.

225 Gašparič, *Slovenian Socialist Parliament*, str. 46–47.

kosovskim in vojvodinskim vodstvom) zavzemala za večja pooblastila centralnih federalnih oblasti, torej redukcijo federalizma in klasični socialistični sistem, kot ga je Jugoslavija imela pred ustavnimi reformami v letih 1971–1974. Na drugi strani se je oblikovala ohlapna povezava Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine in Makedonije, ki jih je družil predvsem strah pred centralistično in nacionalistično ofenzivo Miloševićevega kroga. Znotraj tega kroga je najbolj jasna stališča zastopalo vodstvo Zveze komunistov Slovenije; ta so bila usmerjena zlasti v demokratizacijo družbe, dopuščanje oblikovanja nekomunističnih političnih skupin, večjo vlogo republik in tržno gospodarstvo.²²⁶

Že tako negotov federativni sistem se je vse bolj rahljajal, politični nadzor v posameznih republikah je popuščal. V Sloveniji tako ni bilo več monolitne partije s svojimi organizacijami, marveč razdrobljena oblast, ki se je vse bolj razkrajala. Zahteve po pluralizmu in sistemskih spremembah niso zaobšle niti delegatske slovenske skupščine. Ta je tako v svojem zadnjem mandatnem obdobju 1986–1990 postala eden ključnih dejavnikov mirnega in evolutivnega prehoda v večstrankarski parlamentarni sistem in neodvisnost. Septembra 1989 je s številnimi ustavnimi amandmaji k slovenski ustavi najprej zagotovila ustrezno podlago za večstrankarstvo, nato pa sprejela tudi ustrezno volilno zakonodajo in razpisala prve povojne demokratične volitve. Pri tem je važno zlasti, da je bila skupščina tedaj legitimno predstavniško telo, ki so ga tako dojemali tudi ljudje.²²⁷

Na aprilskih volitvah leta 1990 so se za glasove volivcev poleg nekaterih nekdanjih družbeno-političnih organizacij, preoblikovanih v stranke, potegovale tudi nove stranke, združene v koalicijo Demos. Te so skupno tudi prejele večino glasov in oblikovale vlado. Politično življenje se je vse bolj odvijalo v duhu večstrankarskega parlamentarizma, četudi je v sistemskem smislu še zmerom obstajala »zgolj« tridomna delegatska skupščina. Novoizvoljeni poslanci (uradno še vedno delegati) so se sicer vneto, a velikokrat nespretno prilagajali svoji novi funkciji. V tedanji skupščini so se tako zlasti v začetku vrstili številni proceduralni zapleti, polno je bilo nerodnosti in neobglenosti, toda skupščina se je kljub temu uveljavila kot klasični predstavniški organ z eno osrednjih političnih vlog v pripravah na osamosvojitve.²²⁸ Dne 25. junija 1991 je nato tudi sprejela tri ključne osamosvojitvene dokumente, na podlagi katerih je Slovenija postala samostojna in neodvisna država.

Do volitev je prišlo tudi v ostalih republikah, ki so nato ravno tako formalno uvajale klasično parlamentarno demokracijo, četudi je v politični praksi prevladal avtoritarni stil. Hrvaški predsednik Franjo Tuđman, ki je bil hkrati

226 Repe, *Jutri je nov dan*, str. 63–73, 232–235.

227 Podrobneje glej: Gašparič, *Slovenian Socialist Parliament*, str. 48–57.

228 Babič, *Vzpostavitev parlamentarizma*, str. 48–58; Lusa, *Razkroj oblasti*, str. 225–227, 230–232.

predsednik najmočnejše stranke HDZ, se je neprikrito zgledoval po Titu, srbski (jugoslovanski) predsednik Slobodan Milošević je izgradil specifični družinsko-sultanistični sistem. Vzplamtele so vojne, ki niso bile rezultat stoletnega etničnega sovraštva, marveč del programiranega načrta političnih centrov, ki jim je nacionalizem služil zgolj kot prehodna ideologija za doseg političnih ciljev.

Parlamentarizem je torej v neki obliki konec osemdesetih let že obstajal (in postal »institucionalni« akter reform/revolucij), obenem pa je bil tudi sistem, ki je bil uveljavljen na zahodu. Zgledovanje po zahodu – zlasti po Nemčiji – tako ni bilo nenavadno in gotovo dodatno pojasnjuje opredelitve za parlamentarno demokracijo; v raziskavi javnega mnenja je namreč krepka večina ljudi odgovarjala: »Naša država naj se razvija po vzoru zahodnoevropskih držav.« Nazadnje in izhajajoč iz omenjenega pa velja še omeniti, da je parlamentarizem tudi tisti sistem, ki je bil nekoč že uveljavljen na prostoru vzhodne Srednje Evrope. Ta del Evrope je po lastnem prepričanju sodil v zahodni kulturno-civilizacijski krog, čigar sestavni del je parlamentarna demokracija. Toda kljub temu splošnega sklicevanja na zgodovinsko dediščino ni opaziti. V Sloveniji tako ni bilo zgledovanja ne po habsburški monarhiji (črno-žolta monarhija je konec osemdesetih še vedno veljala za »ječo narodov«) ne po Kraljevini SHS/Jugoslaviji, ki je imela ravno tako slab renome. Madžarska v svojem ogrskem in horthyjevskem obdobju prave demokracije niti ni doživela, zato tudi ona ni obujala ogrskega deželnega zbora. Je pa po drugi strani opazno, da se je na globoko idejni ravni tako del slovenske kot del madžarske družbe ozrl v lastno »parlamentarno preteklost« – v obeh državah so bile ustanovljene politične stranke, ki so se sklicevale na zgodovinsko dediščino. Na Madžarskem sta nastali FKGP (Neodvisna stranka malih posestnikov) in KDNP (Krščansko-demokratska ljudska stranka),²²⁹ v Sloveniji SLS, ki je bila od svojih začetkov v devetdesetih letih 19. stoletja do leta 1941 najmočnejša slovenska politična stranka. »Nova« SLS, nastala v procesu demokratizacije na prelomu osemdesetih v devetdeseta leta, ni imela nobenih (razen virtualnih) povezav s »staro« SLS, a se je vseskozi sklicevala nanjo, eden njenih predsednikov je celo trdil, da je ponosen, ker je naslednik Antona Korošca.²³⁰

Do systemskega zgledovanja po preteklih vzorcih na vzhodu Srednje Evrope je prišlo le na Češkem. Medvojna Češkoslovaška republika, ki jo je vodil karizmatični filozof T. G. Masaryk, je postala historična referenčna točka

²²⁹ Bozóki in Simon, Hungary since 1989, str. 214–216.

²³⁰ Gašparič, Menjava političnih elit, str. 114–127.

češke parlamentarne demokracije (na Slovaškem do podobne situacije ni prišlo). Vaclava Havla so razglašali za Masarykovega naslednika, politiki so se spraševali, kako bi v posameznih situacijah ravnal »predsednik-osvoboditelj«. ²³¹ Češki ustavni sistem je tako v precejšnji meri replika prve republike: dvodomni parlament s poslansko zbornico in neposredno voljenim senatom ter institucija prezidenta, ki ga voli parlament (to je bilo kasneje spremenjeno, prezident je sedaj neposredno izvoljen). ²³²

Kurzvsmerni institucionalne in vsebinske izgradnje parlamentarne demokracije je bil tako pravzaprav zakoličen že ob prvih znakih zloma socialističnih režimov. Želje so bile jasne. V Sloveniji je po tedanjih raziskavah javnega mnenja krepka večina ljudi menila, da naj se država razvija po vzoru zahodnoevropskih držav, da stopnja demokracije kljub demokratično izvoljeni delegatski skupščini še ne dosega zahodnih standardov, da je potreben večstrankarski sistem in da (zato?) država in državljani preprosto potrebujejo parlament. O tem, da naj se zamišljeni parlament tudi imenuje parlament, so se prav tako še nekako strinjali, četudi jih precej ni imelo oblikovanega mnenja, precej jih je ravno tako zagovarjalo ime skupščina (le šibki manjšini je bil všeč izraz državni zbor). Kar zadeva konkretno podobo parlamenta, pa mnenja niso bila več enoznačna; glede števila domov oz. zborov so bili ljudje najbolj vsaksebi oz. celo brez mnenja, to se jim očitno ni zdelo pomembno.

Na tej podlagi bi vsekakor mogli izpeljati sklep o visokem zaupanju v parlamentarno demokracijo na Slovenskem v začetku nove ere slovenskega parlamentarizma, če ne bi bila stališča ljudi hkrati prežeta z nezaupanjem in včasih celo (zavedno?) protislovna. Ljudje so tako po eni strani zagovarjali parlament kot institucijo, po drugi pa menili, da politiki ne vidijo radi, da se ljudje vmešavajo v njihove zadeve, da so navadni ljudje odrinjeni od oblasti, saj se politiki za njihovo mnenje zanimajo le, kadar pride do težav, in da lahko (posledično?) močno državno vodstvo dosti bolj koristi državi kot vse diskusije v parlamentu. ²³³

Izhajajoč iz doslej ugotovljenega lahko trdimo, da sta izgradnja in razumevanje parlamentarne demokracije tako pri volivcih kot pri izvoljenih rezultanti političnozgodovinske dediščine, specifik tranzicijskega razvoja in strukturiranja političnega prostora, zgledovanja po uveljavljenih teorijah in praksah v tujini (zlasti na Zahodu). Sta sad gotovega političnokulturnega vzorca, ki se je izoblikoval

231 Prim. dokumentarni film *Državljan Havel (Občan Havel)*.

232 Skalnik Leff, *Building democratic values*, str. 162–181.

233 Gašparič, *Državni zbor*, str. 42–44.

in se še oblikuje, pri čemer je potrebno poudariti, da so nove politične institucije parlamentarne demokracije zrasle relativno hitro, mentalni proces v glavah ljudi, ki to spremljajo, pa je počasnejši, kar je značilnost vse vzhodne Srednje Evrope.²³⁴

Ne le v Sloveniji, marveč povsod v Srednji Evropi je kmalu sledil čas razočaranja s parlamentarno demokracijo. Pokazalo se je, da je bila pogosto idealizirana in dojeta preveč romantično, njeno bistvo je ostajalo nerazumljeno; vprašanje je, če so bili izpolnjeni tudi vsebinski pogoji zanjo.

Parlamentarna demokracija je torej povsod vzniknila »prehitro«, skoraj po inerciji, in »prehitevala« svoje okolje. Na njeno dožemanje so poleg tega uničujoče vplivale (in še vplivajo) tudi številne politične afere, na katere prežijo mediji. Bivši poslanec Ciril Ribičič je že leta 1995 zapisal, kako je o poslancih »dobra samo slaba vest«, ker da je parlament po občem mnenju draga, neučinkovita in k privilegijem nagnjena »združba lenih razsipnežev«. ²³⁵ Podobno se je izrazil tudi nekdanji slovaški poslanec Jozef Banáš. V ljudem všečnem in šaljivem slogu je zapisal, kako se »življenjska raven politikov ne razlikuje glede na to, ali gre za politika socialistične levice ali konservativne desnice, ampak glede na to, ali je bil bogat že pred vstopom v politiko ali je obogatel šele kasneje. Socialist, ki obogati v politiki, postane konservavec. V kolikor je bil socialist bogat že ob vstopu v politiko, je bil konservavec, četudi je bil član socialistične stranke. Politik, ki je bil pred vstopom v politiko reven in je reven tudi po odhodu iz nje, ni ne socialist ne konservavec, marveč idiot.« ²³⁶ S tem je hudomušno zapisal to, kar volivci želijo brati. Ena od slovenskih raziskav javnega mnenja je pokazala, da ljudje ne vedo prav dobro, kaj poslanec počne, in si zapomnijo le spodrsaljaje, pomote in afere, ki spremljajo delo parlamenta. ²³⁷ Praksa je kompromitirala formo parlamentarne demokracije, kakor že večkrat v preteklosti.

Jeseni 1993 je mladi slovenski parlament obiskal češki predsednik Vaclav Havel. Nekdanji disident, dramatik in politični esejist je v skladu s svojo politično mislijo o »antipolitični politiki« v kratkem govoru nagovoril slovenske poslance. Tedaj je nadvse optimistično zrl v prihodnost, a se nato njegove želje niso

²³⁴ Kopeček, *Historická paměť*, str. 259.

²³⁵ Ribičič, *Siva tipka* 074, str. 124.

²³⁶ Banáš, *Idioti v politice*, str. 31.

²³⁷ Gašparič, *Državni zbor*, str. 295–301.

povsem uresničile: »Ena izmed stvari, ki nas prav gotovo povezuje, je tudi ta, da tako vi kot tudi mi gradimo parlamentarno demokracijo. Zdaj nastaja nov politični spekter, novi politični subjekti, ki iščejo svojo lastno identiteto in svoje mesto /.../ Ta dramatična, zanimiva in vzburljiva situacija pa v sebi skriva vrsto nevarnosti, na katere bi morali biti posebej pozorni. Ena izmed takih nevarnosti je po mojem mnenju ta, da se lahko zgodi, da bi stranke v našem prostoru imele predimenzionirano vlogo. Zdi se, kot da bi država začela pripadati političnim strankam /.../ Jaz si srčno želim, da bi se tako vaš kot tudi naš parlament obvaroval vseh teh nevarnosti, ki na nas v tej težki fazi prežijo.«²³⁸

Kakor opozarjajo zadnje raziskave čeških kolegov, se po Havlovem mnenju češki parlament »ni obvaroval« nevarnosti. Havel kot predsednik ga je neprestano kritiziral, češ da je obotavljiv in počasen in da skrbi le za strankarske koristi. Nanj je pogosto izvajal pritisk in skušal doseči povečanje svojih predsedniških pristojnosti. Bil je precej odkrito antiparlamentarno nastrojen (kar so njegovi proučevalci doslej spregledovali), zoper parlament je tudi mobiliziral ljudstvo (četudi ga je ravno parlament izvolil).²³⁹

Parlamentarna demokracija je tako še zmerom idealizirana forma, s katere vsebino ni na evropskem vzhodu skoraj nihče zadovoljen, ne preprost državljani ne velik del družbene in politične elite. V kolektivni zavesti se ponavlja vzorec, ki se je uveljavil v dojemanju sistema socialističnega samoupravljanja; ta bi naj bil dobro zamišljen, a slabo izpeljan ...

TABELE

Tabela 1: Ali je po vaši oceni za vašo državo boljši enostrankarski ali večstrankarski sistem?²⁴⁰

1 - enostrankarski sistem 2 - večstrankarski sistem

Demokratizacija v V. Evropi	leto	enostrankarski sistem	večstrankarski sistem
Belorusija	1999	26,2	73,8
Bolgarija	1991	7,1	92,9
	1999	17,4	82,6
Češka	1991	7,7	92,3
	1999	12,1	87,9
Estonija	1991	11,4	88,6

238 Dokumentacijsko-knjižnični oddelek Državnega zbora RS. Dobesedni zapis 13. seje I. mandata DZ z dne 9. 11. 1993. Dostopno na: <http://www.dz-rs.si>.

239 Gjuričová, *Anti-politics and anti-parliamentarism*.

240 Toš, *Vrednote v prehodu VIII.*, str. 364.

Demokratizacija v V. Evropi	leto	enostrankarski sistem	večstrankarski sistem
	1999	13,2	86,8
V. Nemčija	1991	4,6	95,4
	1999	4,1	95,9
Z. Nemčija	1999	3,6	96,4
Madžarska	1991	12,6	87,4
	1999	17,4	82,6
Latvija	1999	17,3	82,7
Litva	1991	16,0	84,0
	1999	25,8	74,2
Poljska	1991	22,2	77,8
	1999	16,7	83,3
Romunija	1991	14,0	86,0
	1999	34,2	65,8
Rusija	1999	33,7	66,3
Slovaška	1991	11,2	88,8
	1999	21,8	78,2
Slovenija	1991	18,3	81,7
	1999	14,6	85,4
Ukrajina	1991	23,9	76,1
	1999	53,6	46,6

Tabela 2: Demokracija pomeni: pravica državljanov do soodločanja²⁴¹

Demokratizacija v V. Evropi 1999	močno	precej	ne dosti	nič
Belorusija			5,7	
Bolgarija	64,7	25,3	7,5	2,5
Češka	51,1	30,3	14,0	4,7
Estonija	59,4	30,5	8,6	1,5
V. Nemčija	78,4	16,8	4,0	0,8
Z. Nemčija	77,5	17,1	4,6	0,8
Madžarska	70,4	24,3	4,4	0,9
Latvija	61,5	30,9	5,2	2,5
Litva	62,2	29,9	5,3	2,7

241 Toš, *Vrednote v prehodu VIII.*, str. 256.

Demokratizacija v V. Evropi 1999	močno	precej	ne dosti	nič
Poljska	53,2	33,0	8,7	5,1
Romunija	62,0	25,9	7,7	4,4
Rusija	51,7	29,8	13,3	5,1
Slovaška	49,8	26,3	15,8	8,0
Slovenija	48,3	30,6	17,2	3,9
Ukrajina	66,0	23,5	7,2	3,4

Tabela 3: Stanje demokracije v Vzhodni Evropi²⁴²

Demokratizacija v V. Evropi		Naša država naj se razvija po vzoru zahodnoevropskih držav	V naši državi se demokracija ne bo nikoli uveljavila	Demokracija v naši državi je podobna demokraciji v zahodnoevropskih državah
Belorusija	1999	62,9	29,3	2,8
Bolgarija	1991	81,2	17,9	6,2
	1999	76,7	48,2	92,1
Češka	1991	77,2	13,1	13,4
	1999	76,0	30,0	16,3
Estonija	1991	73,5	16,4	6,4
	1999	69,3	18,1	28,2
V. Nemčija	1991	80,2	21,4	30,2
	1999	82,8	21,5	58,7
Z. Nemčija	1999	86,9	18,7	64,3
Madžarska	1991	94,8	20,7	7,6
	1999	94,2	23,5	16,9
Latvija	1999	58,5	14,9	8,5
Litva	1991	86,2	20,7	10,7
	1999	81,2	24,5	15,1
Poljska	1991	97,1	31,3	16,5
	1999	92,9	46,3	24,6
Romunija	1991	93,9	23,5	18,1
	1999	95,4	22,8	24,3
Rusija	1999	34,0	35,6	10,0
Slovaška	1991	67,2	15,8	12,2

242 Toš, *Vrednote v prehodu VIII.*, str. 334.

Demokratizacija v V. Evropi		Naša država naj se razvija po vzoru zahodnoevropskih držav	V naši državi se demokracija ne bo nikoli uveljavila	Demokracija v naši državi je podobna demokraciji v zahodnoevropskih državah
	1999	73,5	40,3	10,8
Slovenija	1991	96,9	17,2	41,1
	1999	89,4	18,5	45,5
Ukrajina	1991	74,1	35,1	7,4
	1999	66,1	44,7	3,9

Tabela 4: Če gledate stvari z vidika njihove koristnosti, ali sodite, da potrebujemo parlament, da bi stvari dobro potekale, ali pa morda menite, da bi lahko opravili tudi brez njega?²⁴³

Demokratizacija v V. Evropi		potrebujemo parlament	lahko bi bili tudi brez njega
Belorusija	1999	85,6	14,4
Bolgarija	1991	96,0	4,0
	1999	72,7	27,3
Češka	1991	87,5	12,5
	1999	63,0	37,0
Estonija	1991	94,0	6,0
	1999	84,9	15,1
V Nemčija	1991	89,9	10,1
	1999	88,8	11,2
Z. Nemčija	1999	90,7	9,3
Madžarska	1991	93,5	6,5
	1999	93,0	7,0
Latvija	1999	76,5	23,5
Litva	1991	90,2	9,8
	1999	62,6	37,4
Poljska	1991	83,2	16,8
	1999	82,0	18,0
Romunija	1991	93,8	6,2
	1999	85,1	14,9
Rusija	1999	64,6	35,4
Slovaška	1991	83,9	16,1

²⁴³ Toš, *Vrednote v prehodu VIII.*, str. 324.

Demokratizacija v V. Evropi		potrebujemo parlament	lahko bi bili tudi brez njega
	1999	77,1	22,9
Slovenija	1991	90,3	9,7
	1999	79,9	20,1
Ukrajina	1991	85,6	14,4
	1999	69,3	30,7

Tabela 5: Ali ste bili na splošno zadovoljni ali nezadovoljni s prejšnjim sistemom (pred 1990)?²⁴⁴

Demokratizacija v V. Evropi		Nezadovoljen					Zadovoljen				
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Belorusija	1999	16,6	13,5	18,0	13,6	15,9	7,6	5,8	4,9	2,3	1,7
Bolgarija	1991	41,6	14,7	11,3	7,1	10,3	5,4	2,8	4,3	1,0	1,4
	1999	7,1	5,9	8,1	7,2	15,0	9,2	10,5	16,7	8,8	11,5
Češka	1991	44,5	19,5	11,5	9,0	7,1	2,9	2,9	1,2	0,8	0,6
	1999	22,6	13,7	14,0	10,0	12,8	10,6	5,7	4,5	3,5	2,7
Estonija	1991	7,3	7,4	13,5	17,6	25,1	8,8	9,2	6,0	1,7	3,4
	1999	7,6	8,7	18,4	19,3	22,3	12,9	5,5	3,2	1,1	1,0
V. Nemčija	1991	25,0	13,0	16,4	11,6	14,5	7,2	5,3	4,7	1,3	1,0
	1999	21,4	11,1	13,6	11,3	16,3	9,1	8,0	6,3	1,4	1,4
Z. Nemčija	1999	36,0	8,0	20,0	8,0	12,0	8,0	4,0	0,0	0,0	4,0
Madžarska	1991	14,0	10,9	14,9	10,6	18,5	10,3	7,0	7,0	2,1	4,8
	1999	3,2	5,5	7,9	8,9	20,0	9,7	14,4	13,4	6,5	10,5
Latvija	1999	12,1	11,7	14,7	14,8	18,2	11,7	7,9	6,1	1,7	1,2
Litva	1991	18,5	13,9	16,8	11,2	16,4	6,5	4,0	6,1	2,9	3,6
	1999	6,7	3,9	8,6	8,3	12,5	10,6	11,7	15,0	10,0	12,6
Poljska	1991	39,6	21,6	16,9	8,4	7,9	1,8	2,1	0,7	0,6	0,4
	1999	17,6	9,0	9,5	9,5	17,1	7,9	10,0	8,7	3,7	7,0
Romunija	1999	21,2	9,7	10,0	8,7	15,1	7,0	7,9	7,5	5,3	7,7
Rusija	1999	19,4	12,7	15,7	13,3	17,1	6,6	5,9	5,5	1,6	2,2
Slovaška	1991	28,2	19,5	13,5	8,4	12,5	6,4	4,4	4,0	1,7	1,3

²⁴⁴ Toš, *Vrednote v prehodu VIII.*, str. 283.

	Nezadovoljen					Zadovoljen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Demokratizacija v V. Evropi	1999	11,6	7,5	9,8	8,9	16,0	10,9	13,1	13,0	4,2	5,3
Slovenija	1991	15,5	10,1	16,3	11,3	24,9	6,7	6,8	5,1	2,1	1,3
	1999	8,0	7,0	11,6	9,1	23,4	12,0	9,6	10,8	3,8	4,7
Ukrajina	1991	23,3	11,5	13,8	9,4	16,6	6,8	6,3	6,2	2,1	4,0
	1999	31,4	10,9	13,3	11,2	14,0	5,5	4,9	5,3	1,3	2,2

Tabela 6: V kakšni meri zaupate državnemu zboru?²⁴⁵

Demokratizacija v V. Evropi		v celoti	precej	malo	nič
Belorusija	1999	6,1	21,5	40,1	32,3
Bolgarija	1991	9,7	32,0	35,1	23,2
	1999	6,8	25,8	28,5	38,9
Češka	1991	2,7	36,7	49,3	11,4
	1999	1,4	18,4	51,2	29,0
Estonija	1991	4,0	29,2	46,2	20,5
	1999	1,8	17,5	52,3	28,3
V. Nemčija	1991	2,3	33,3	41,0	23,4
	1999	2,9	38,9	41,3	16,8
Z. Nemčija	1999	5,2	58,2	28,5	8,1
Madžarska	1991	11,7	37,5	37,6	13,2
	1999	5,2	35,9	40,6	18,3
Latvija	1999	0,3	18,5	47,5	33,7
Litva	1991	16,4	45,6	21,8	16,3
	1999	0,9	16,0	44,2	38,9
Poljska	1991	6,1	32,4	49,0	12,5
	1999	0,9	19,8	53,9	25,4
Romunija	1991	23,0	36,6	23,5	16,9
	1999	4,2	17,1	42,8	35,9
Rusija	1999	0,8	5,3	19,4	74,4
Slovaška	1991	3,0	34,6	48,3	14,1

²⁴⁵ Toš, *Vrednote v prehodu VIII.*, str. 302.

Demokratizacija v V. Evropi		v celoti	precej	malo	nič
	1999	1,0	20,6	44,9	33,4
Slovenija	1991	7,0	34,3	45,3	13,4
	1999	2,0	13,7	52,9	31,4
Ukrajina	1991	4,5	18,4	45,3	31,8
	1999	0,9	6,6	35,5	57,0

Tabela 7: Ali se strinjate ali se ne strinjate s stališčem, da je bila ideja socialističnega samoupravljanja dobra, vendar se je slabo izvajala?²⁴⁶

Demokratizacija v V. Evropi	da, se strinjam	neodločen	ne, se ne strinjam
1999	1	2	3
Belorusija	43,2	30,1	26,7
Bolgarija	59,8	13,6	26,6
Češka	53,1	13,9	33,0
Estonija	46,4	25,9	27,8
V. Nemčija	75,3	11,1	13,6
Z. Nemčija	41,3	14,3	44,4
Madžarska	76,4	0,0	23,6
Latvija	47,2	12,1	40,7
Litva	58,7	16,5	24,9
Poljska	48,8	22,1	29,2
Romunija	54,1	7,3	38,6
Rusija	47,8	20,5	31,7
Slovaška	73,1	9,4	17,6
Slovenija	77,6	0,0	22,4
Ukrajina	55,9	23,1	21,1

²⁴⁶ Toš, *Vrednote v prehodu VIII.*, str. 284.

